

jejich stavby a vnitřního uspořádání. Podává rovněž analýzu výbavy jednotlivých hrobů. Pouze ojediněle zjišťuje žárový rítus. V pasážích o pohřebním ritu se zmiňuje i o kultovních projevech. Druhou část kapitoly věnuje D. Jankowska analýze keramiky a keramických výrobků. Podobně jako v první kapitole vyděluje základní keramické třídy, dále si všímá technologie výroby a výzdoby. Část o výzdobě je velmi podrobná a svědčí o kvalitní práci s archeologickým materiálem. V těchto částech práce je tabulkově obsaženo velké množství informací, které jistě budou podnětné při analýze keramického materiálu z jiných skupin nebo kultur jak v oblasti typologické, tak i výzdobné. Podrobný rozbor provedla autorka i u kamenné industrie, která byla na sídlišti v Poganicích zastoupena vzhledem ke keramice v poměru 1 : 3. Naprosto převažuje domácí surovina (97,1 %), zbytek tvoří křídový rohovec, který se dostal do oblasti této skupiny jako import. D. Jankowska stanovila nejčastější typy nástrojů podle početního zastoupení a podrobně je charakterizovala.

Ve třetí kapitole shrnuje autorka svoje poznatky z předchozích kapitol a zabývá se problematikou vzniku, rozšíření, geneze, rozvoje a zániku lupavské skupiny kultury nálevkovitých pohárů. Na základě archeologických výzkumů a povrchových průzkumů stanovila rozšíření lupavské skupiny. Dochází k poznání, že západní hranice rozšíření šla po Labi, severní hranicí je moře, jižní a východní hranice není ustálena. Vlastní území je spojeno s rozšířením zvláštní kamenné suroviny, která spolehlivě s dalšími archeologickými prameny charakterizuje tuto skupinu kultury nálevkovitých pohárů. Z hlediska chronologického existovala lupavská skupina po velmi dlouhou dobu a lze ji rozčlenit na několik chronologických fází. Nejlépe známe fázi II. (datovanou kolem let 2 700 – 2 600 př. n. l.) a počátek fáze III. (k roku 2 300 př. n. l.). Autorčino tvrzení se opírá o několik radiokarbonových dat, jež byla zjištěna berlínskou laboratoří. Na vznik lupavské skupiny působilo několik faktorů. K těm nejdůležitějším patří vlivy ze severního a středního Německa (kultura salzmündská), jižního Švédska a z oblasti křížení vlivů dvou skupin kultury nálevkovitých pohárů – z Meklenburska a Velkopolska. Správně podotýká, že křížení vlivů se událo ještě před příchodem nositelů do prostoru Lupavy. Jádrem vzniku klade D. Jankowska do středního Pomoří – poříčí řeky Parsety. Autorka vydělila 5 etap rozvoje lupavské skupiny kultury nálevkovitých pohárů: 1. období formování, které probíhalo mimo území lupavské sféry, 2. období osídlení uzavřeného regionu a postupná stabilizace osadnictví, 3. období intenzivního osídlení, 4. období „krize“ v důsledku vyčerpání terénu, 5. období postupného vyhlidňování a úpadku charakteristické oblasti existence této skupiny. Jednotlivé etapy autorka podrobně charakterizuje, ale připouští určité doplnění a zpřesnění na základě dalších poznatků zpracování archeologického materiálu z dalších typických lokalit této skupiny.

Recenzovaná práce kromě logicky uspořádaného textu má četné obrazové přílohy, na nichž je kromě archeologického materiálu zachyceno statistické vyhodnocení různých jevů (jednotlivé keramické formy, výzdoba, zpracování štípané kamenné industrie aj.). Lze říci, že všechna vyobrazení jsou na náležitě úrovni. Práci jako celek pokládám za velmi přínosnou pro poznání problematiky kultury nálevkovitých pohárů na Pomoří. Je to práce do jisté míry průkopnická, neboť se v ní autorka pokouší pomocí nových metod podat obraz o důležitém pravěkému úseku v Pomoří, jímž období kultury nálevkovitých pohárů nesporně je.

Pavel Košťurík

Zdzisław Sochacki: *Kultura ceramiki promienistej w Europie*. Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego, 146. publikace ze série Dissertationes Universitatis Varsoviensis, 1980, 347 stran, XXIV tabulek, 5 map, 9 příloh a německé resumé.

Široce pojaté dílo Z. Sochackého se zabývá vystoupením bádenské kultury v Evropě a poukazuje na četné souvislosti a vlivy časově blízkých kultur. V úvodní části podává autor přehled názorů na vznik bádenské kultury, shrnuje dosavadní hlediska na problematiku rozvoje této kultury a zdůrazňuje uniformní rysy náplně jednotlivých složek. Vyzdvihuje především význam střední Evropy pro genezi bádenské kultury

a nepřikládá na rozdíl od jiných badatelů tak velký podíl Anatólie na vzniku bádenské kultury, ba migrační teorii odmítá. Zastává názor postupného vývoje od horizontu Boleráz do horizontu Bošáca. Vývoj bádenské kultury vidí ve třech chronologických horizontech: I — raný (Boleráz), II střední (klasický) a III — pozdní (Bošáca).

V první kapitole Z. Sochackí hodnotí archeologické prameny hmotné kultury nejstaršího (bolerázského) období bádenské kultury. Všimá si jednotlivých oblastí, kde se nacházejí památky tohoto horizontu. Speciálně hodnotí situaci na jihozápadním Slovensku, Moravě, v Karpatské kotlině, Maďarsku, Jugoslávii, severovýchodní části Alp, v Čechách, Horním Slezsku a Malopolsku. Podrobně rozebírá archeologický materiál a uvažuje o specifických zvláštностech jednotlivých oblastí. Je to hlavně keramika a její výzdobný charakter — povrchová úprava a zvláštní výzdoba provedená brázděným vpichem. Velkou roli při vzniku bolerázské keramiky hrálo také lengyelské podloží v několika oblastech rozšíření tohoto nejstaršího horizontu bádenské kultury. O složitosti procesu vzniku bádenské kultury svědčí i podíl dalších složek — vliv kultury nálevkovitých pohárů, kultur z polgárského okruhu aj.

V druhé kapitole autor pojednává o klasickém horizontu bádenské kultury a podává charakteristiku tohoto období na celém území rozšíření. Poukazuje na rozdíly vzhledem k předchozímu horizontu a podrobně se zabývá problematikou jednotlivých oblastí se specifickým vývojem. Rovněž poukazuje na vlivy ze vzdálených oblastí (Anatólie) a v tomto časovém úseku spatřuje počátky expanze kostolacké kultury. Na základě vývoje keramiky, která se podle Z. Sochackého typologicky vyvíjí z předchozího období — období bolerázského — dělí klasické období na fázi IIa a IIb. Ve fázi IIa převládají vlivy bolerázské a ve fázi IIb vystupují elementy kostolackého stylu. V klasickém období dochází k velkému rozšíření této kultury do nových oblastí. Jsou to především Čechy, střední a východní Slovensko, východní Maďarsko, kde dříve byly polgárské skupiny. Dále proniká bádenská kultura do Sedmihradska a Jugoslávie. V severní části Evropy ji známe až z Kujavska; na severozápad pronikli nositelé této kultury až k pohoří Harzu. Lze souhlasit s autorem, že klasická bádenská kultura dala základ, z něhož se postupně vyvíjejí samostatné kultury (bernburská, altheimská aj.) a kulturní skupiny. Je samozřejmé, že vývoj na velkém teritoriu neprobíhal rovnoměrně, nýbrž měl své specifické zákonitosti. V horizontu IIb poukazuje autor na skutečnost, že dochází k vytvoření vývojově rozdílných částí: severní se stabilizovaným vývojem až do horizontu III (Bošáca) a jižní, kde vývoj probíhal značně rychleji. Zde došlo brzy k zániku bádenské kultury. Dále sleduje autor specifický vývoj v oblastech západních, kam patří území Dolního Rakouska, severozápadního Maďarska, Moravy a Čech. Rovněž část východní měla svůj specifický vývoj. Ve fázi IIa (časně klasické) probíhal vývoj od jižního Polska po Jugoslávii rovnoměrně, kdežto ve fázi IIb (pozdně klasické) se toto území rozpadá do dvou částí: severní a jižní s odlišným vývojem. V této kapitole mohl autor pro rychlejší a snazší orientaci použít jiné grafické úpravy textu.

Třetí kapitola je věnována pozdnímu horizontu bádenské kultury, jenž je autorem označován jako bošácký. Tento vývojový horizont vyděluje na základě tří kritérií:

1. změny ve stavbě nádob a v jejich výzdobě,
2. zobenění vnitřního kulturního a chronologického působení,
3. zásadní teritoriální změny.

Z. Sochackí podává analýzu keramiky bošáckého horizontu z jednotlivých oblastí a poukazuje na charakteristické rysy ve výzdobě. Zabývá se též příbuznými kulturami a poukazuje na vlivy. Při vnitřní chronologii tohoto horizontu vychází z periodizace J. Pavelčíka a dělí bošácký horizont na fázi IIIa a IIIb. Ve fázi IIIa převládá vliv kostolacký, který se projevuje jak ve stavbě keramiky, tak i v ornamentaci. Fáze IIIb se jeví jako období, v němž dochází k doznívání eneolitického vývoje a ohlašuje se nástup kultur raně bronzových. Dochází ke změně v keramické struktuře a též ve výzdobě. Z rozboru předchozích kapitol vyplývá, že bádenská kultura se nejdříve objevila a nejspoději zanikla na území Moravy, západního Slovenska a Malopolska.

V čtvrté kapitole se Z. Sochackí zabývá osídlením nad horním tokem Dunaje a nad Sálou. Rozebírá keramickou náplň a výzdobu jednotlivých kultur a skupin této oblasti a pokouší se o synchronizaci s jednotlivými horizonty bádenské kultury. Rovněž hledá v keramické náplni tamních kultur a skupin podíl bádenské keramiky. Zdůrazňuje, že zde probíhal vývoj pod vlivem několika zcela odlišných složek, které na základě dnešního stavu archeologického výzkumu nedovedeme vždy jasně stanovit a charakterizovat.

V páté kapitole se autor zabývá přítomností bádenské kultury v oblasti alpsko-dinárské, v Popádi a na poloostrově Apeninském. Bádenskou kulturu nalézá především v keramickém materiálu kultury lasinjské, která se v tomto prostoru vyskytovala. Z. Sochačcki se zamýšlí nad vznikem lasinjské kultury a hledá v ní bádenské komponenty a další elementy pozdně neolitických a eneolitických kultur. Svě názory obhajuje přítomností charakteristických znaků a forem keramiky. Polemizuje s názorem E. Neustupného, který klade vystoupení lasinjské kultury před počátek kultury s kanelovanou keramikou. Projevy bádenské kultury hledá autor i na území Benátska v materiálech, které se dávají do bádenské, münchshöfenské a kultury lasinjské. Podobná situace je v Popádi a na Apeninském poloostrově vůbec, kde se prvky bádenské výzdoby objevují v domácích kulturách.

Šestá kapitola je věnována přítomnosti bádenských prvků v oblasti dolního toku Dunaje. V této oblasti je kultura Cernavoda III, která má mnoho společných znaků s bádenskou kulturou. Na podobnost hmotné náplně těchto kultur poukázalo několik badatelů, mezi nimi i J. K. Kozłowski. Ten hledá podobnosti především v keramické stavbě a ve výzdobě. Dá se říci, že kontakty mezi bádenskou kulturou a kulturou Cernavoda III trvaly od rozvinutého bolerázského horizontu po fázi Ia klasičského období. Prozatím není dokladů o vlivech z fáze IIb a III bádenské kultury v pozdním období kultury Cernavoda III. Zde byly zřejmé, jak uvažuje autor, přetřhány styky mezi oběma kulturami pro komplikovanou situaci v Karpatiské kotlině a v Transylvánii, což asi vyvolala expanze kostolacké a vučedolské kultury na území nositelů bádenské kultury. V této kapitole mimo jiné reaguje též na názory N. Kalicze, který vidí při zrodu bádenské kultury vlivy z Anatólie. Namítá, že kontakty bádenské kultury s oblastmi Anatólie jsou nejpřatrnější v klasičském horizontu bádenské kultury, což by nemělo mít vliv na genezi bádenské kultury.

Šedmá kapitola je věnována přítomnosti bádenské složky na území severně od Karpat. Z. Sochačcki se zabývá chronologickým postavením kultury nálevkovitých pohárů, kultury bádenské a kultury kulovitých amfor. Uvažuje o vzájemném ovlivňování a zdůrazňuje, že s přítomností bádenské kultury se šíří do těchto oblastí vlivy až z Anatólie. Nepřítomnost bádenských elementů ve východní skupině kulovitých amfor vidí v přírodní bariéře (oblouku Transylvánských Karpat) a ve skutečnosti, že v této době nositelé bádenské kultury načas ustoupili z prostoru Karpat a nemohli tak ovlivnit východní skupinu kulovitých amfor. Přítomnost elementů bádenské kultury v zlotské kultuře svědčí podle autora pouze o sousedství obou kultur, z něhož vyplynuly určité podobnosti ve stavbě a výzdobě jednotlivých keramických forem. Ke kontaktům podle Z. Sochačckého došlo v počátcích klasičského období bádenské kultury. Autor rovněž uvažuje o možnosti styku se šňurovou keramikou v různých oblastech a prezentuje zde různé názory, především hlediska polských badatelů. Na základě nálezů z Čech uvádí tuto synchronizaci: starší část II. fáze kultury se šňurovou keramikou — horizont IIb bádenské kultury; 2. mladší část II. fáze kultury se šňurovou keramikou nebo přechodní fáze II/III kultury se šňurovou keramikou — kultura řivnáčská; 3. III. fáze kultury se šňurovou keramikou se objevila po zániku řivnáčské kultury a rovněž odpovídá celkovému zániku bádenské kultury v Evropě.

V závěrečné kapitole se autor zabývá osadami, hospodářstvím, nářadím, výrobky a pohřebním ritem. Poznatky čerpá ze základních prací, které se věnují této problematice. Shrnuje názory autorů zabývajících se výzkumem sídlišť bádenské kultury a jejich poznatky shrnuje. Též v části, kde pojednává o hospodářství, informuje o složitě problematice tohoto odvětví. Na základě archeologických nálezů (vozu, zvířecí plastiky aj.) se pokouší o rekonstrukci tehdejšího hospodářství. S touto problematikou souvisí i pasáž o nářadí a výrobcích. Zde Z. Sochačcki vyzdvihuje především opracovávání kamene a organických látek, jež má téměř ve všech oblastech starší domácí tradici. Složitá je také problematika prvních měděných výrobků, které se objevují dříve v oblastech, kde byla již měď rozšířena (balatonská skupina) a správně postihuje fakt, že z mědi se nejprve zhotovovaly ozdoby a teprve později převládla výroba nářadí a zbraní. V části, v níž se zabývá pohřebním ritem, shrnuje autor poznatky z celého území rozšíření bádenské kultury. Zvláště si všimá oblasti maďarské, kde jsou velká pohřebiště a rozmanitá vřbava hrobů. Na základě vřbavy hrobů se pokouší nastínit rozvrstvení tehdejší společnosti, což není podle mého názoru tak jednoznačné. Jak důležitou roli v tehdejší společnosti hrál chov dobytka, dosvědčují zvířecí pohřby. Kapitulu ukončuje úvahami o kultu a vlivech z oblasti Anatólie.

V závěrečných úvahách shrnuje poznatky o problematice bádenské kultury a po-

stupně se zabývá jednotlivými oblastmi, kde byla bádenská kultura rozšířena. Všímá si domácího podloží v jednotlivých regionech a rovněž působení bádenských horizontů na časově i územně blízké archeologické kultury. Tyto úvahy jsou zakončeny synchronizačním přehledem I. až III. horizontu, absolutním datováním kultury a přehledem stěžejních jevů, které se udály v této kultuře na celém území jejího rozšíření. Monografie je vybavena přehlednými přílohami, mapami, přehledy hmotné náplně jednotlivých oblastí a grafickými tabulkami vyznačujícími jednotlivé závislosti ve vývoji bádenské kultury a zobrazujícími také vzájemnou pozici rozličných složek ve vývoji bádenské kultury. Závěrem lze konstatovat, že práce Z. Sochackého přináší mnoho nových poznatků o bádenské kultuře na území jejího rozšíření; zvláštní pozornosti si zaslouží jeho grafické přílohy, jimiž se snaží autor přiblížit různé procesy v průběhu trvání bádenské kultury. Je to práce významná v mnoha směrech a jistě si zaslouží pozornosti všech archeologů, a to nejenom těch, kteří se zabývají eneolitickým obdobím.

Pavel Košťálek

Alexandrine Eibner-Persy: *Hallstattzeitliche Grabhügel von Sopron (Ödenburg)*. Die Funde der Grabungen 1890—1892 in der Prähistorischen Abteilung des Naturhistorischen Museums in Wien und im Burgenländischen Landesmuseum in Eisenstadt. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Heft 62, Eisenstadt 1980, 209 stran, 15 obr. v textu, 115 tabulek, 5 příloh.

Jsou pravěké lokality, které vešly do dějin archeologie a staly se pojmem; byly místem školení a růstu celých generací archeologů a zaplatily za to často daň v podobě rozptýlení nálezů, nedostatečné dokumentace, mnohdy i ztráty nálezových souvislostí atd. Jde však vesměs o naleziště pro pravěk klíčová a proto se i současná archeologie k nim musí stále vracet a pokoušet se těžit i ze zčásti znehodnocených památek vhodné informace. K lokalitám tohoto druhu patří na čelném místě návrší Várhely (Burgstall) u Šoproně (Ödenburg), pověstné svými skvělými keramografickými výjevy z doby halštatské.

A. Eibner-Persy se podjala nesmírně důležitého, ale i nesnadného úkolu shromáždit a zhodnotit památky z Burgstallu u Ödenburgu, které zůstaly z dob rakousko-uherského soustátí uloženy v rakouských muzejních sbírkách (především Přírodovědné muzeum ve Vídni a Burgenlandské zemské muzeum v Eisenstadtu). Podle skromného konstatování autorky (str. 27, 94) má její monografie především zpřístupnit materiály thesaurované v Rakousku dalšímu výzkumu a pomoci tak vytvořit základní materiálový vědecký fond halštatské „metropole“ u Šoproně, ve skutečnosti však meze materiálové publikace daleko překračuje: mnohostrannou archeologickou, chronologickou a kulturně-historickou analýzou přináší významný příspěvek k dějinám celého východohalštatského okruhu a k historii starší doby železné vůbec.

Autorka začíná svou práci charakteristikou přírodního prostředí lokality. Poloha Burgstall tvoří asi 3 km dlouhý hřbet, na němž se v severovýchodní části rozkládá hradiško z HaC, a jihojihozápadně od něho, v pruhu od severu k jihu, rozsáhlý soudobý mohylník. Hradiško má nepravidelný špičatě oválný tvar s delší osou (dl. asi 1.260 m) ve směru SZ—JV, 2 brány a včetně jihozápadního předvalí objímá plochu asi 48 ha. V okruhu 7 km od Ödenburgu jsou další nejméně 3 halštatská hradiška s příslušnými nekropolemi (polohy Warischberg, Häuslerberg a Himmelsthron) a další husté současné osídlení, pomineme-li již starší pravěká naleziště (lengyelská, sk. Balaton, popelniceových polí) i raně historické osídlení (latén, římské, středověké).

Historie výkopů burgstallských mohyl začíná rokem 1887 (Ludwig Bella, Otto Müller), postupně se na zdejších výzkumech podíleli i Josef Szombathy, Moritz Hoernes aj. badatelé, řada institucí (Městské muzeum v Ödenburgu, Antropologická společnost ve Vídni, Národní muzeum v Budapešti) a od roku 1971 zde pracuje Archeologický ústav MAV v Budapešti (E. Pateková).

Nálezové fondy ze starších výkopů se dostaly do různých sbírek. Celkový obraz o dosavadních exploatacích mohyl musí dnes zůstat nutně již jen vysoce pravděpodobný